

9. Толстой, А. К. Князь Серебряный / А. К. Толстой. – М. : Азбука, 2018. – 416 с.
10. Бальмонт, К. Полное собрание поэзии и прозы в одном томе / К. Бальмонт. – М. : АЛЬФА-КНИГА, 2011. – 1307 с.
11. Бунин, И. А. Стихотворения : в 2 т. / вступ. статья, сост., подг. текста, примеч. Т. Двинятиной. – СПб. : Изд-во Пушкинского дома, Вита Нова, 2014. – Т. 2. – С. 121–122.
12. Соколов, Д. Тайны Алатырь-камня / Д. Соколов. – М. : Лит.Рес., 2016. – 240 с.

Источники с принятыми сокращениями

- ВРЗ – Майков, Л. Н. Великорусские заклинания / Л. Н. Майков // Записки Императорского географического общества по отделению этнографии. – СПб., 1869. – Т. II.
- Даль – Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : Т. 1–4 / В. И. Даль. – М. : Рус.яз., 1978–1980.
- НС – Ефименко, П. С. Материалы по этнографии русского населения Архангельской губернии. Ч. 2. Народная словесность // Известия Императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии при Московском университете. Т. XXX. Труды Этнографического отдела. Кн. 5. Вып. 2. 1878.
- ПЗ – Полесские заговоры (в записях 1970–1990 гг.) / сост., подготовка текстов и коммент. Т. А. Агапкиной, Е. Е. Левкиевской, А. Л. Топоркова. – М. : Индрик, 2003. – 752 с.
- РН – Русский народ: его обычаи, обряды, предания, суеверия и поэзия / собр. М. Забылиным. – М., 1991. – 608 с.
- РЗ – Русские заговоры / под ред. Н. И. Савушкиной. – М. : Пресса, 1993. – 368 с.
- ССРЛЯ – Словарь современного русского литературного языка : в 20 томах. – Том I : А–Б. – изд. второе, перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1991. – 864 с.
- СМ – Славянская мифология : Энциклопедический словарь. – М. : Эллис Лак, 1995. – 416 с.
- Фасмер – Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 4-е изд., стер. – М. : Астрель : АСТ, 2009. – Т. 1. – 588 с.

The article is devoted to the study of the national originality of the symbolism of the stable expression “white-combustible stone Alatyry” in folklore and fiction. It is noted that from ancient times to the present, the white-combustible stone Alatyry was endowed with divine, sacred and healing properties, symbolizing invincible strength.

Keywords: semantics, white, symbolism, white-combustible stone Alatyry.

УДК 364.64-055.52-055.62(0:398.91)(=411.21+=161)

Д. О. Завгородня

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ АРАБІВ ТА СХІДНИХ СЛОВ'ЯН У СТОСУНКАХ БАТЬКИ / ДІТИ (за матеріалами східнослов'янських та арабських прислів'їв)

Стаття присвячена дослідженню та порівнянню характеру уявлень про внутрішньосімейні відносини (між батьками та дітьми першочергово) у традиційній родині (в східно-слов'янській та арабській культурах). Виходячи з аналізу відтворених у прислів'ях уявлень зроблено спробу порівняння характеру співвідношення значимості таких аксіологем, як «багатодітність / бездітність», «кровні зв'язки / прийомне батьківство», «братерство / сестринство» у кожній з культур. Доведено, що модель ідеальної родини в обох культурах передбачає орієнтацію на цінності «повага», «вдячність», «взаємодопомога», для арабської традиційної родини більшою мірою є характерною орієнтація на авторитет старших членів родини, в першу чергу батька, що обумовлено етнокультуральними чинниками, що склалися історично.

Ключові слова: прислів'я, аксіологема, батьки, діти, цінність, антицінність.

Згідно з народними уявленнями, вищою метою союзу чоловіка та жінки, створення шлюбних відносин є продовження роду, тому діти є однією з аксіодомінант ціннісної ієрархії культури. У прислів'ях багатодітність експлікується як найвище благо, пов'язане з божественним умислом: *Дети – благодать Божья* [1, с. 378]; *У кого детей нет – в грехе живет* [1, с. 381] (рос.); *Діти – найбільша радість у світі* [2, с. 191] (укр.); *Нашто лепшы клад, калі ў дзетках лад* (білор.) [3, с. 121]. Багатодітність протиставляється наявності однієї дитини як більш бажана: *Один сын – не сын, два – не кормильцы* [1, с. 382] (рос.); *Багато дітей добре, як одне, то без талана; Одне око, да й те передране, одна дитина, та й та не як люди* [2, с. 196] (укр.); *Адзін сын – не сын, два сыны – паўсына, а колькі тры сыны – сын; Адно дзіця – то так, як годнага* [3, с. 117] (білор.).

Пігрунття бажаності багатодітності зрозуміле, адже більше дітей – більше робочих рук, більша надія, що під старість батьки матимуть більше шансів розраховувати на піклування. Оскільки діти – божий дар навіть труднощі, пов'язані з матеріальними витратами на їх виховання, не лякають, адже до певного періода дитина знаходиться під опікою Господа: *У кого детей много, тот не забыт от Бога* [1, с. 378] (рос.); *Дасть Бог дітки, дасть і на дітки* [4, с. 406]; *Дітям Бог подушки стеле* [4, с. 409] (укр.); *Будзе раток, будзе і кусок; Каму дзяцей радзіць, дай божа таму паіць і карміць* [3, с. 116–117] (білор.). Крім того, побутувала думка, що одна дитина росте егоїстичною та самозакоханою: *Матушкин сынок, а батюшкин горбок; Матушкин запазушник* [1, с. 384] (рос.); *Адзін сын – не сын, а баўтун; Адзін сын – смятаннік; Калі матка сына балуе, пятлю на шыю гатуе* [3, с. 87] (білор.).

Для арабів багатодітність є однією з умов щасливого шлюбу, безплідна жінка майже не мала шансів вийти заміж: *Безплідне дерево виривають з коренем* [5]. Для чоловіка відсутність дітей прирівнювалася до Божої кари, якщо він є успішним в іншій сфері – бездітність плата за цей успіх, наприклад, про бездітного багатія кажуть: *Аллах посилає боби тому, у кого немає зубів* [6, с. 90].

Серед арабських традицій існувало багато обрядів, пов'язаних зі стимуляцією плодючості, наприклад у Лівані наречена отримувала від свекрухи шматок кислого тіста («хаміру»), без якого не могла б піднятися опара молодої родини, (були й українські весільні обряди, що програмували вагітність, перш за все, пов'язані з опарою та тістом), традиційним є приурочення днів весілля до циклів повного місяця. Вагітна жінка асоціювалася з красою та оновленням: *Немає нічого гарнішого за випнуті вітрила та пузату жінку* [5]. З появою дітей підвищується соціальний статус чоловіка та жінки (наприклад, з появою первістка жінка стає повноправним членом родини і в разі смерті чоловіка може розпоряджатися його майном до повноліття сина). А головне, що батьківство несе зміни не тільки зовнішнього порядку, але й є важелем психологічної перебудови: *Твоя дружина і твій маленький син роблять тебе здатними на все* [5], *Чоловік без дітей, як кінь без прив'язі* [6, с. 90]. Кінь в останньому прислів'ї – це воля, незалежність, зовнішній світ. Прив'язь – коло домашніх справ. Отже, чоловік більшою мірою стає залученим до домашніх справ через контроль над процесом виховання дітей.

Цікаво, що в східнослов'янській культурі аксіологема «батьківство» детермінується через залученість до виховання, хто виховав – той прирівнюється до батька: *Не тот отец, мать, кто родил, а тот, кто вспоил, вскормил да добру научил* [1, с. 385] (рос.); *Не той батько, що народив, а той, хто до ума довів* [7, с. 383] (укр.). З іншого боку, наявність таких прислів'їв свідчить про те, що присутній факт безвідповідального ставлення до своїх дітей, уникнення батьківських обов'язків, що й засуджується народною мораллю. Для араба подібне неприпустиме, піклування про дітей – є обов'язковою складовою морального кодексу: *Працювати заради блага дітей краще священної війни та паломництва* [6, с. 91], як і необхідність віддавати краще: *Кобила сказала: «Відкіль я ожеребилася я не отримую найчистішої води та найкращої їжі* [6, с. 91]; *Діти для нас і по-перше, і по-останнє* [5]. Подібне ставлення має й практичні резони: дитина

стає годувальником своїх батьків у старості. Серед арабських не зустрічаються прислів'я, в яких був би трансльований факт неповаги дітей до батьків, нехтування їхніми інтересами у дорослому віці, невдячність (порівняно з російськими та українськими: *Наш Антон не тужит о том, мать умирает, а он со смеху помирает; Отца похоронил, будто с поля убрался* [1, с. 386] (рос.); *Мати порве пазуху, ховаючи для дітей, а діти порвуть пазуху, ховаючи від матері* [7, с. 383] (не знайдено серед білоруських).

На відміну від східнослов'янської культури, де батьками вважаються люди найбільшою мірою причетні до виховання, в арабській культурі кровні зв'язки накладають велику долю відповідальності, про що свідчить прислів'я: *Зостерігайся зводити будинок на глиняному фундаменті, з часом він зруйнується та зостерігайся поставити на ноги сина інших, він виросте та стане підтримкою для своїх* [8, с. 54] (загалом усиновлення – нетипова для мусульманського світу практика, такі діти позбавлені прав спадкоємців). Отже, гарне виховання дитини для араба – це, в першу чергу, гарантія майбутнього процвітання роду, кожний гідний представник якого підкріплюватиме його гарну репутацію, авторитет та значимість.

Виховання юнаків та дівчат має свої особливості. Виховання хлопця є більш жорстким (*Краще примусити сина плакати, ніж потім плакати за ним* [9, с. 54]), особливості виховання дівчини в щільному контролі за її поведінкою та вчинками (*Хто має дочок, той не дримає; Дочка-красуня – недалеко до скандалу* [10, с. 72]). У певному віці негласно затверджується «опікувач» – хтось з чоловіків з родини (наприклад, старший брат), який слідкує, наскільки її поведінка є цнотливою, чи немає в її оточенні зв'язків, які б загрожували її репутації (і, як слідство, репутації роду). Традиційно з раннього дитинства дівчинка залучається до хатньої роботи, допомоги у господарстві (*Дочка – це ключ від будинку* [5]). Таким чином, вже змалку окреслюються межі її сфери впливу.

Цікавим аспектом є також стосунки між братами та сестрами у родині. У східнослов'янській культурі аксіологема «брат» включає водночас смисли взаємодопомоги, єдності (*Братская любовь лучше каменных стен; Брат с братом на медведя ходят* [1, с. 394–395] (рос.); *Братня любов краще кам'яної стінки* [7] (укр.); *Свій брат заўсёды брат* [3, с. 140] (білор.)), та заздрощів, конкуренції, розладу (*Хотя мне брат, только я ему не рад; Брат за брата не плательщик; Отец сына умнее – радость, а брат брата – зависть* [1, с. 394] (рос.); *Поки брати малі, доти й рідні; Дім брата – не своя хата* [11] (укр.); *Няма горшого ката як брат на брата; Ты брат мой, а еш хлеб свій* [3, с. 141] (білор.)). Натомість в арабській культурі «братерство» є аксіодомінантою, воно ніколи не асоціюється з негативним, брат є найближчою людиною, яка супроводжує впродовж життя, опорою та підтримкою: *Брат – це крило* [10, с. 60]; *Сонце сходить та заходить, проте, якщо загине брат, де ти знайдеш іншого?; Недогризану кістку віддай братові* [6, с. 96–97]; *Братерство ні купити, ні продати; Брат залишається братом – не обманюйся друзями; Рідний брат – що мед у роті* [8, с. 103]. Якщо хтось знаходиться у компанії, де погано говорять про брата, необхідно покинути це товариство, інакше про таку людину скажуть: *Посадили дурня облювати брата* [6, с. 96].

Взаємини між сестрами в арабських пареміях майже не представлені, сестри не конкурують одна з одною, адже успішно одружитися допомагає, в першу чергу, гарна репутація родини, ніж врода чи особисті якості дівчат. Натомість заздрість та ревності є частими супроводжувальними смислами у східнослов'янських прислів'ях про сестринство: *Сестри рідні тоді, як усі вийдуть заміж; Сестра сестрі заздрить в красоті; Де багато сестер, там багато сварки; Сестра з сестрою дружить, а на думці своє держить* [2, с. 196] (укр.).

Братсько-сестринські відносини у арабів не передбачають взаємодопомоги після вступу до шлюбу, проте, як вже було сказано, брат опікується сестрою до її заміжжя, його обов'язок – ревностно боронити честь та гідність родички, недарма про відповідального та мужнього чоловіка говорять: *Брат своєї сестри* [10, с. 75].

У східних слов'ян братсько-сестринські стосунки у прислів'ях майже не відтворені. Для обох сторін важливим є статус родича після весілля: *Муж любит жену здоровую, брат сестру богатую* [1, с. 394] (рос.); *Сестра любить, коли брат багатий* [7]; найчастіше брат у весільному обряді «відпускає» сестру в «інший» дім: *Хорош брат – сестру продал, хороша и сестра – от брата ушла* [1, с. 394] (рос.), після створення власних родин їхній зв'язок слабшає: *Брат – не батько, мати – не сестра* [2, с. 196] (укр.), адже сестра стає членом іншого роду («отрезанный ломоть»).

Отже, стосунки батьки / діти відтворені у пареміях у протиставленні двох життєвих періодів: знаходження в батьківському домі та доросле життя поза його межами.

Найважливішими аксіологемами першого періоду відносин є виховання та ідентифікація дітей з батьками (в арабській родині важливим є те, що через ідентифікацію з батьками дитина стає частиною роду). У східних слов'ян менша увага приділяється кровним зв'язкам (тому й усиновлення є звичайною практикою, вважається богоугодною справою, на відміну від арабського світу). Простежується тісна кореляція між поняттями «виховання»-«батьківство»: батьками вважаються люди, що виростили та навчили всього необхідного для самостійного життя, повага до них поєднується з відсутністю залежності від їхнього беззаперечного авторитету.

У арабській культурі авторитет старших (в першу чергу батька) є беззаперечним.

Виховання дитини у двох культурах відрізняється спрямованістю: у східнослов'янській – це прагнення виховати незалежну особистість, здатну самостійно приймати рішення, жити своїм розумом, в арабській – виховати гідного члена свого роду, який підтримуватиме репутацію сім'ї, стане органічною ланкою у системі родинних зв'язків.

Цінностями, пов'язаними з другим етапом, є повага, вдячність, допомога батькам похилого віку; антицінність «невдячність», що засуджується народною мораллю, більшою мірою знаходить своє відображення у східнослов'янських прислів'ях, меншою – в арабських, що пояснюється традиціями мусульманської родини, які передбачають збереженням тісних зв'язків між батьками та дітьми навіть після фізичної сепарації останніх.

Список використаних джерел

1. Даль, В. И. Пословицы русского народа / В. И. Даль. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1957. – 991 с.
2. Українські прислів'я та приказки / упоряд. В. С. Мишанич, М. М. Пазяк. – К., 1984. – 391 с.
3. Прьказкі і прьмаўкі у двох кнігах, кн. 2. / уклад. А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 616 с.
4. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис, упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К., 1993. – 768 с.
5. Записи арабських прислів'їв українською та російською від носіїв мови. Зап. Завгородня Д. О. // Матеріали особистого архіву автора статті 2019 р.
6. Wit and wisdom in Morocco. A study of native proverbs by E. Westermarck. – London : George Routledge & sons, Ltd, 1930.
7. Народ скаже – як зав'яже : Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / упорядник Н. С. Шумада. – К. : Веселка, 1985. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://chtyvo.org.ua>. – Дата доступу : 24.10.2020.
8. Abdelkrim Zebiri Recueil, traduction et analyse semio-narrative d'un corpus de productions orales constantinoises: «les proverbs». – Republique Algerienne Democratique et Populaire universite Mentouri de Constantine, 2006–2007.
9. Арабські прислів'я та приказки / перекл. з арабської Т. М. Лебединської та Ю. М. Кругляка. – К. : Дніпро, 1981. – 166 с.
10. Кухарева, Е. В. Национальный менталитет в зеркале арабских пословиц. Исследование проблемы взаимосвязи и взаимозависимости языка и национального менталитета с лингвистической точки зрения / Е. В. Кухарева. – Гамбург : LAP LAMBERT Academic

Publishing, 2011. – 262 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mgimo.ru/upload/iblock/fb6/fb6c3fe6f5f8dc43cb164183adcaa677.pdf>. – Дата доступу: 24.10.2020.

11. Народні прислів'я та приказки / упоряд., передмова М. К. Дмитренко. – К.: Ред. часопису «Народознавство», 1999. – 180 с.

The article is devoted to the study and comparison of the nature of ideas about family relationships (between parents and children in the first place) in the traditional family (in East Slavic and Arab cultures). Based on the analysis of the representations reproduced in the proverbs, an attempt is made to compare the nature of the significance ratio of such axiologists as “having many children / childlessness”, “blood ties / foster parenting”, “brotherhood / sisterhood” in each of the cultures. It is proved that the model of the ideal family in both cultures involves the focus on the values of “respect”, “gratitude”, “mutual assistance”.

Keywords: proverbs, axiologem, parents, children, value, anti-value.

УДК 81'25:811.161.2:81'373.7

А. В. Зеніна

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО УКРАЇНОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОВІСТІ-КАЗКИ К. ГРЕХЕМА «ВІТЕР У ВЕРБОЛОЗІ»: ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ

У статті проаналізовано чинники, що впливають на процес художнього перекладу; виділено ознаки анімалістичної повісті-казки. На прикладі україномовного перекладу твору «Вітер у верболозі» К. Грехема розкрито вплив жанру на вибір перекладачем художньо-мовних засобів; розмежовано типи і функції фразеологізмів; прокоментовано лінгвокультурне навантаження назви тексту мовою перекладу.

Ключові слова: анімалістична казка, мова перекладу, повість-казка, фразеологічна одиниця, художній переклад, цінність перекладу.

Плідною формою контактування двох культур постає переклад. І, якщо його мета виходить за межі простого інформування реципієнта про факти, події, то наразі має місце проблематика художнього перекладу. Його специфіка, перш за все, зумовлена призначенням тексту-оригіналу і в загальному плані сформульована В. Н. Комісаровим – вона полягає у «художньо-естетичному впливові на читача» [1, с. 250]. Від того, яким шляхом піде перекладач задля досягнення цієї стратегічної мети, залежатиме кінцевий результат – художній текст мовою перекладу, який має сприйматися як оригінальний. На наше переконання, вибір відповідних мовних ресурсів при перекладі певною мірою продиктований і жанром твору, особливо це стосується доречності появи в його тканині розсипів фразеологічних одиниць. Поставлена проблема набуває **актуальності** під час аналізу україномовного перекладу повісті-казки К. Грехема «Вітер у верболозі», здійсненого В. Вишневим.

Варто зупинитися на ступені опрацювання обраного напряму дослідження в сучасній лінгвістиці. Біля витоків української перекладацької традиції ХХ ст. стоїть постать М. Т. Рильського. Митець відстоював право на життя «смілих», а не «рабських» перекладів і вважав, що «переклад художньої літератури тільки тоді здійснює свою функцію, коли це переклад творчий, коли він доходить до читача, коли він є фактом рідної літератури» [2, с. 59]. Принципам художнього перекладу як високого мистецтва присвячена однойменна книга К. І. Чуковського, яка не втратила своєї значущості й нині. Питання загальної проблематики теорії перекладу загалом і художнього зокрема